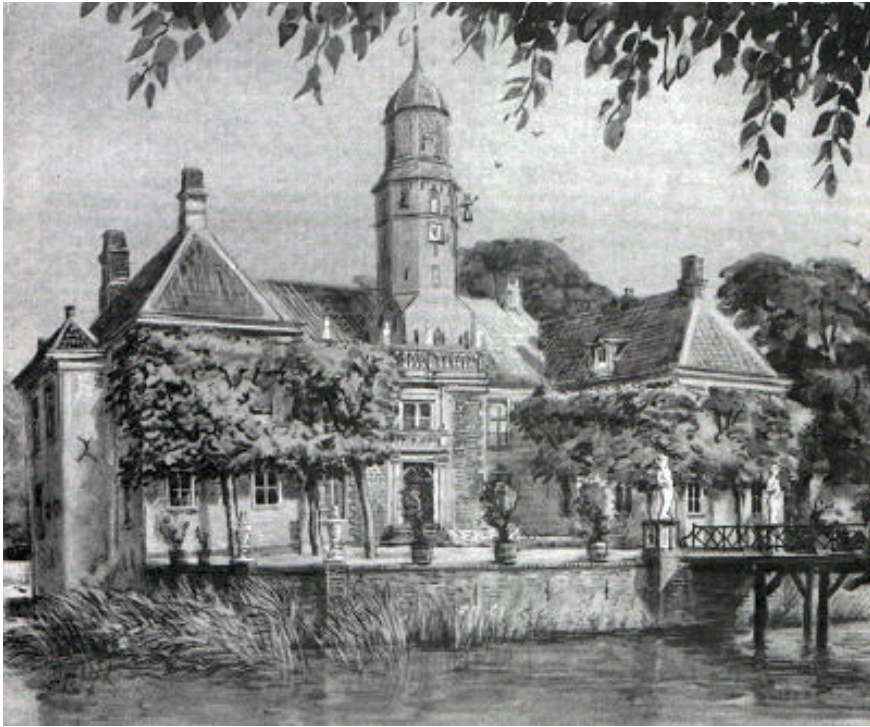

Fraeylemaborg

vijf eeuwen Fraeylemaborg

Tekst: Dr. G. Overdiep

Het landgoed Fraylemaborg is gelegen aan de Hoofdweg te Slochteren, een onderdeel van de aloude heerweg van Groningen via Winschoten, Wedde en Boertange naar Oldenburg. Het omvat een gebouwenkompleks, bestaande uit de borg, het schathuis of boerderij met daarachter een duiventil, het koetshuis met daarachter de verwarmde kassen, een houten schuur voor berging van tuin-gereedschap en een prieel. Een brede oprijlaan, tot de grote storm van november 1971 aan weerszijden geflankeerd door twee rijen linden en beuken, geeft via een vaste brug over de buitengracht en een ophaalbrug over de binnengracht toegang tot het op de plaats van de toren na symmetrische hoofdgebouw.

Achter de borg ligt een uitgestrekt bos van ongeveer 20 hectare.

De Fraylemaborg ontleent het eerste gedeelte van zijn naam aan een Ver, dat is een adellijke vrouwe, Ailma of Elema, evenals de borg Verhildersum bij Leens zijn naam ontleent aan een Ver Hilde en de afgebroken borg Fraam bij Huizinge aan een Ver Adema. Het moeten drie vrouwen met geweldig veel haar op de kiezen zijn geweest, dat zij in de Middeleeuwse mannenmaatschappij zo sterk een blijvend stempel op genoemde huizen hebben kunnen leggen. Het woord ver in de zin van vrouw is ook verborgen in freule, dat is kleine ver ofwel adellijk meisje later ook ongehuwde adellijke vrouw.

Het tweede gedeelte van die naam Fraylemaborg, het woord borg, is vergelijkbaar met het Friese woord stins, dat is samengetrokken uit het woord steenhuis. In de vroege Middeleeuwen was voor het bouwen van een stenen huis alleen tufsteen beschikbaar, welke uit Bentheim over water moest worden aangevoerd. Slechts de allerhoogst geplaatsten zullen zo rijk zijn geweest, dat zij zich dat konden veroorloven. Toen de kloosterlingen in het begin van de dertiende eeuw de kunst van stenen bakken van klei verspreidden, verrezen ter verhoging van de eigen veiligheid de steenhuisen bij honderden. In de feodale streken trachtte de keizer en later de landsheer deze wildgroei in te dammen door de bouw te binden aan zijn toestemming. In de heerloze Ommelanden had men daar geen last van. Uiteraard hadden de dienstmannen uit de versplinterde feodale organisatie hier een vliegende start. Ook menige strijdbare eigenerfde boer zal zich hier een steenhuis hebben gebouwd.

Een dergelijk steenhuis was rechthoekig, had twee verdiepingen en een oppervlakte van ongeveer 8,5 bij 11 meter. Het stond op een ronde opgeworpen hoogte, de klip, die door een ronde gracht was omringd. Overgebleven voorbeelden zijn de Schierstins te Veenwouden en het Steinhaus bij Bunde. In de keuken en de daarboven gelegen kleine zaal van de Fraylemaborg vindt U dit steenhuis terug. Drie bij de restauratie teruggevonden, als nis gehandhaafde schietspleten in twee tegenover elkander gelegen muren houdt de herinnering daaraan levend. Men woonde aanvankelijk niet op het steenhuis, want het was een bijgebouw.

In tijd van vrede kon men de graanoogst en het zaaizaad voor het volgend jaar op de zolders bergen, veilig voor vocht en ratten. In tijd van vete of oorlog waren de andere gebouwen wegens hun brandbare bouwmaterialen als hout en riet onverdedigbaar. Men kon het vege lijf op het steenhuis bergen. Men trok de ladder op of vernietigde de houten buitentrapp en was enkele dagen veilig op het stenen gewelf.

Als de familie en vrienden geen ontzet organiseerden, moest men zich alsnog overgeven wegens gebrek aan water of omdat men werd uitgerookt.

Het hoofdgebouw was aanvankelijk het schathuis, dat zijn naam ontleent aan het friese woord skat of sket, dat is vee, schathuis is dus veeboerderij. Daarin woonde men in tijd van vrede. Het koetshuis dat zich bij de opkomst van de koets heeft ontwikkeld uit een wagenschuur, was evenals het steenhuis een bijgebouw. Pas op het moment dat de bewoner van het schathuis het steenhuis ging uitbouwen en het tot blijvende woning ging inrichten, werd het schathuis bijgebouw, hoewel het nog wel bleef functioneren als boerderij. De van het werkwoord bergen

afgeleide benaming borg voor een woonhuis van een hoofdeling komt pas in de 16e eeuw voor.

Lang niet alle steenhuizen zijn uitgegroeid tot het woonhuis van een hoofdeling. Als de eigenaar er niet in slaagde om zijn positie uit te bouwen tot die van hoofd van de dorpsgemeenschap, hoofdeling, bleef het steenhuis onderdeel van de boerderij. Zo stond het steenhuis van de familie Iwema te Niebert tot in de 19e eeuw als bijgebouw bij de boerderij, toen het bij een herbouw van de boerderij het woongedeelte is geworden. In de strijd van allen tegen allen, die ons is overgeleverd als die tussen de Schieringers en de Vetkopers, veroverde in de Ommelanden uiteindelijk niet zoals in Oost-Friesland een hoofdeling het geslacht Cirksena, de zegepalm, maar de stad Groningen. De stad, die onder de Utrechtse bisschop stond, maakte zich sinds de 13e eeuw geleidelijk van deze los en sloot verbonden met delen van de onder de bisschop van Munster valende Ommelanden. Op basis van die verbonden wierp zij zich in de 15de eeuw op als heer der Ommelanden. De steenhuizen van haar tegenstanders, zoals die van het machtige hoofdelingengeslacht der Onsta's te Sauwerd, wierp zij om. Hierbij was een fijn trekje, dat de stad afwisselend Schierings en Vetkopers was.

Tenslotte bleven alleen die steenhuizen over, waarvan de eigenaren blijvend op goede voet met de stad stonden .

Deze ontwikkeling was al achter de rug, toen blijkens de overgebleven oorkonden in 1504 Remmert Fraeylema als hoofdeling te Slochteren optrad. In 1538 was Oesbrandt Fraeylema eigenaar.

Diens dochter trouwde met Seino Rengers, waardoor de borg overging in handen van het machtige hoofdelingengeslacht Rengers.

Elke borgbewoner was er op gespist om zoveel mogelijk heerlijke rechten te verzamelen: jurisdictie, kollatorschap, zijlvestenij, jacht, visrecht, duiventil, zwanedrift, heffingen als koeschot, lammerschot, dekenschot enz. Deze deels aangeërfde, deels gekochte rechten maakten door hun concentratie machtig en adel gelijk. Degenen die slaagden, gaven zichzelf tenslotte de titel van jonker. In de loop van de 16de eeuw is het rechthoekige steenhuis eerst vergroot met de ruimte, die nu in beslag wordt genomen door de grote zaal (zonder de 18de-eeuwse uitbouw) en vervolgens vergroot met de ruimte van de huidige groene kamer en de daarboven gelegen kamer. Dit langhuis was alleen toegankelijk door een naar het voorplein vooruitspringende toren met wenteltrap. De beide vleugels waren er dus nog niet.

Seino's achterkleinzoon Osebrandt Johan Rengers was in het begin van de 17de eeuw de machtigste en rijkste jonker van Fivelingo. Hij werd tijdens een verblijf in Parijs tot ridder in de orde van Saint Michel benoemd tegen betaling van f 500,- en legde de eed van trouw af aan de Franse koning. Het schathuis is dan volledig teruggezakt tot bijgebouw van de in voornaamheid groeiende borg. In de rand van de omstreeks 1675 voltooide Coenders-kaart is onder meer de Fraeylemaborg in de situatie van voor 1670 afgebeeld. De beide vleugels ontbreken nog en de traptoren springt nog naar voren vóór het hoofdgebouw, zoals blijkt uit de slagschaduw naast de toren.

Het in de groene kamer bij de restauratie teruggevonden, als nis gehandhaafde, hoge, smalle raam is het rechtse benedenraam op de foto.

Osebrandt Johan Rengers, die in 1647 trouwde met Willem Anna Lewe, voegde de, vanaf het voorplein gezien, rechter vleugel toe aan het hoofdgebouw. Volgens een in de familie Van der Hoop (laatste geslacht dat de borg bewoonde) doorgegeven gekregen overlevering heeft Johan de Witt in 1670 bij een bezoek aan Rengers in de rode kamer geslapen.

Als grote tegenspeler van de stad Groningen werd Rengers in 1672 na de smadelijke aftocht der bisschoppen van Keulen en Munster van verraad beschuldigd en tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld. Pas in 1678 kwam door bemid-

deling van stadhouder Willem III een verzoening tussen Stad en Ommelanden tot stand. Rengers werd in ere hersteld maar stierf, geknakt door de gevangenschap, spoedig daarna. Zijn geld en macht waren verteerd. Zijn gelijknamige zoon stierf reeds in 1681 of 1682, waarna de borg overging op zijn broer Evert. Mr Henric Piccardt, die in 1680 was getrouwd met Osebrandts dochter Anna Elisabeth, werd voogd over Evert. Toen deze in 1690 zijn bezittingen wegens schulden moest verkopen, kocht Piccardt de borg met annexen en landerijen voor f 47.000,-. Hij had hiervoor geld geleend van de koning-stadhouder in de vorm van een hypotheek op de Fraeylemaborg. Hij bleef wonen op de door hem in 1680 gekochte borg Klein Martijn bij Harkstede en gebruikte de Fraeylemaborg als jachthuis.

Piccardt was een zeer begaafd man. In zijn studententijd verkeerde hij in Parijs aan het hof. Om zijn hoge staat te kunnen voeren zat hij overdag als bedelaar vermomd op de Pont Neuf en zong. Na zijn terugkeer in 1672 was hij in 1674 syndicus ofwel sekretaris der Ommelanden geworden. Hij was vrijmetselaar en bouwde van 1692 tot 1700 de kerk in Harkstede zo, dat deze zowel als een protestantse kerk en als een tempel der vrijmetselaars kon worden gezien.

Volgens een in de familie Van der Hoop doorgegeven gekregen overlevering bouwde Piccardt de vanaf het voorplein gezien, linkervleugel om bij een bezoek van de koning-stadhouder een passende logeerruimte te kunnen bieden. In die tijd is ook de toren binnen het gebouw getrokken door aan weerszijden de open ruimten vol te bouwen, zoals de afbeelding van de borg in de rand van de in 1777 voltooide Beckeringskaart laat zien.

In navolging van de grote mode dier tijd met het park van Versailles als onnavolgbaar voorbeeld richtte hij tuin en bos volgens wiskundige figuren in. Doorkijkjes vonden een rustpunt in beelden en vazen. Van deze opzet resteert alleen nog de middenlaan van eiken en beuken ter lengte van 1165 meter, die gericht is op de as van het huis. Als men in de uitbouw van de grote zaal staat, kan men naar achteren tot aan het Flora-beeld aan het eind van de middenlaan zien en naar voren langs de oprijlaan 1000 meter tot het einde van de laan door het overbos aan de overkant van de Hoofdweg, de nieuwe provinciale weg en de haven. Mijnheer Van der Hoop had dan ook een verrekijker op de tafel liggen om beide kanten af te kunnen zien. De beide schuine lanen, waardoor men vanuit de uitbouw kon kijken naar een molen in de ene richting en een kerktoren in de andere richting, zijn in 1828 verdwenen, toen het bos overeenkomstig de mode dier dagen werd omgewerkt tot een romantisch park in de Engelse landschapsstijl. Ter verkrijging van natuurlijke effecten werden slingerende paden aangelegd, onregelmatig gevormde vijvers gegraven en met de vrijkomende grond een berg gemaakt. De trots van het bos bleef een stokoude linde, de Dikke boom, die zes meter in omvang mat en in 1963 omwaaide, volledig afgestorven.

Na de dood van de koning-stadhouder in 1702 ging de lening over op de Friese stadhouder Johan Willem Friso. Financiële moeilijkheden dwongen tenslotte de familie Piccardt tot verkoop van de Fraeylemaborg in 1781. Koper van de meer dan 30 jaar lang verwaarloosde borg met 350 ha grond was Mr Henrik de Sandra Veldtman en de koopsom bedroeg f 51.000,-. Het was de eerste keer in de eeuwenlange geschiedenis van de borg, dat zij buiten de familie werd verkocht.

De nieuwe heer van Slochteren verbouwde de borg tot de huidige vorm. De in de verdieping doorgebroken grote, kleine zaal en vestibule met gestucte hoofdzoldering zijn zijn werk. De onderbouw van de naast de as van het huis staande toren werd daarbij weggenomen. De toren rustte sindsdien op een vierkant van zware houten balken boven de koofzoldering. De buitenmuur werd verdubbeld om dit gewicht te kunnen dragen. In de twintiger jaren van deze eeuw liet mijnheer Van der Hoop dit houten balkenvierkant vervangen door een vierkant van ijzeren balken. De synmetrie van het gebouw werd door De Sandra Veldtman vergroot door het aanbrengen van

de huidige hoofddeur met stoep die toegang geeft tot de vestibule. Ter wille van het aanzicht brak hij het poorthuis af. De beide uit hun nissen verdreven beelden van Herkules en Pallas Athene staan sindsdien bloot aan weer en wind.

De symmetrie van het landgoed werd vergroot door in 1783 (zie gevelsteen) tegenover het schathuis een koetshuis te bouwen. Het schathuis werd blijkens de gevelsteen in 1889 verbouwd.

Mr Assuerus de Sandra Veldtman, de enige zoon uit het eerste huwelijk van zijn vader met Johanna Catharina Aleyda barones van Rheden, werd postmeester maar overleed in 1803 zonder nageslacht. Na de dood van zijn eerste vrouw in 1777 was De Sandra Veldtman in 1786 hertrouwd met Adelgonda Christine Wolthers, weduwe van de Arnhemse Burgemeester Jan Nanning Van der Hoop, die een zoon Abraham Johan van der Hoop (1775-1826) mee ten huwelijk bracht.

Samen brachten zij in 1789 ter wereld een dochter Hermanna Louise Christina. Deze trouwde in 1810 met Johan Hora Siccama (in 1811 maire van Slochteren). Zij erfde in 1816 de Fraeylemaborg van haar vader. Na de dood van haar man in 1829 hertrouwde zij in 1831 met diens neef jonkheer Wiardus Hora Siccama. Na haar overlijden bleef haar man vruchtgebruiker van het landgoed. Na zijn dood in 1867 vererfde de Fraeylemaborg krachtens het testament van Hermanna Louise Christina op de kleinzoon van Abraham Johan van der Hoop, te weten mr Abraham Johan Thomassen à Thuessink van der Hoop. Hij voegde toen "Van Slochteren" aan zijn naam toe.

Zijn oudste in 1875 geboren zoon Evert Jan erfde in 1882 de borg. Na het behalen van de meestertitel trouwde hij in 1908 met Cateau Catharina Star Numan, dochter van de uit Groningen afkomstige griffier der eerste kamer der staten-Generaal. Zij kregen twee kinderen Jeanne Agatha en Geertruida Hermanna Louisa Christina. Hij werd achtereenvolgens in 1917 burgemeester van Sappemeer en in 1925 van Slochteren.

Mijnheer Van der Hoop beheerde op de meest waardige wijze het landgoed. Hij was op en top de landedelman. Door zijn wijze van leven gaf hij zijn tijdgenoten de kans om als door een verrekijker in het verleden te kijken, hoe het was om als heer op een borg te leven.

De dag op de borg was onwrikbaar ingedeeld: half negen ontbijt, half elf koffie, half een broodmaaltijd, half vier thee, zes uur warme maaltijd, half negen thee. Wat men ook onder handen had in huis, tuin of bos: als de bel ging, legde men dat neer. Mijnheer Van der Hoop beheerste meesterlijk de kunst van het tafelgesprek. Na tafel nam hij zijn bezoekers mee naar de studeerkamer, waar hun kennis betreffende het Oranjehuis werd getoetst. Zijn rijke Oranje-bibliotheek was internationaal vermaard.

Er was geen centrale verwarming in huis. Na Zuidlaardermarkt gingen de kachels aan, die met turf en hout werden gestookt. Des zomers werden de grote en de kleine zaal bewoond maar in de herfst gingen de hoezen over de stoelen en werden de kleden opgerold en de lancaster-gordijnen neergelaten. Men trok zich terug in de beide vleugels, waar dubbele ramen werden geplaatst. Des winters vroor het in de vestibule.

De familie Van der Hoop leefde zuinig, maar als de omstandigheden het rechtvaardigden, vierde zij in grote stijl feest.

Bij het 25-jarig huwelijksfeest in 1933 zaten zij met 84 gasten aan de in een T-vorm in de grote zaal opgestelde tafels, terwijl van een 218-delig chine de commande eetservies werd gegeten. Iedere gast kreeg naar oude trant een zilveren huwelijkspenning met inscriptie, het alliantiewapen en twee in elkaar grijpende handen.

Na het overlijden van mevrouw Van der Hoop in 1965 hebben haar beide dochters nog enige jaren de borg bewoond. De financiële lasten werden echter te zwaar en in 1971 is de rijke inboedel geveild en op 9 januari 1972 werd de borg

met 23 ha bos en weiland verkocht. Koopster was de Gerrit van Houten Stichting, die tot taak heeft het behoeden van het werk van de begaafde Groninger schilder, de in 1866 geboren Gerrit van Houten. Met deze tweede verkoop in haar geschiedenis werd voor de borg de tijd van bewoning door partikulieren definitief beëindigd.

Na een omvangrijke konserveringsrestauratie in 1973 en 1974 werd de borg ingericht en op 1 november 1975 voor het publiek geopend. Het beheer van de borg wordt gevoerd door de Stichting Fraylemaborg, waarin deelnemen de provincie Groningen, de gemeente Slochteren, de Gerrit van Houten Stichting en de Stichting Vrienden van de Groninger borgen.

In de borg bezitten de vestibule, grote zaal en kleine zaal een grote architectonische schoonheid. Twee vertrekken zijn ingericht met werk van Gerrit van Houten en tijdgenoten. Een omvangrijke Oranje-Nassau-kollektie is door het gebouw verspreid. In de rechter vleugel worden jaarlijks enkele tentoonstellingen georganiseerd. In de kleine zaal worden huwelijken voltrokken; de grote zaal wordt gebruikt voor concerten, bijeenkomsten en ontvangsten.

Het antieke juweel vertoont in een andere zetting een andere schittering dan in het verleden.

Fraylemaborg
Hoofdweg 30
9621 AL Slochteren
Tel: 0598-421568
www.borgen.nl/fraylemaborg
fraylemaborg@fmog.nl